

فساد اداری در مدارس آموزشی: عوامل موثر بر پیدایش، گسترش و کاهش آن

رضا رسولی^۱، بهنام شهابی^{۲*}

۱. استادیار دانشگاه پیام‌نور، ایران

۲. کارشناس ارشد مدیریت دولتی دانشگاه پیام‌نور، ایران

(تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۷/۱/۱۹، تاریخ تصویب: ۱۳۸۸/۱۰/۲۷)

چکیده

بهترین روش برای مقابله با فساد اداری، شناسایی علل پیدایش و تعبیه راه‌هایی برای مقابله با بروز آتی و گسترش آن است. این تحقیق قصد دارد تا با وارد شدن به عرصه مدارس (که کمتر در ادبیات موضوعی این مفهوم مشاهده می‌شود) علل بروز فساد در مدارس آموزش و پرورش را شناسایی کرده و متعاقباً راهکارهایی را برای مقابله با عوامل بروز و گسترش فساد ارایه اداری نماید. نتایج حاکی از آن است که شرایط اقتصادی کارکنان بیشترین و قوانین و مقررات کمترین تأثیر را در پیدایش و گسترش فساد اداری دارند. هم‌چنین، راهکارهای اداری و مدیریتی، راهکارهای فرهنگی و اجتماعی، راهکارهای سیاسی و راهکارهای اقتصادی، به ترتیب، بر کنترل و کاهش فساد اداری در مدارس آموزش و پرورش تأثیر دارند.

واژه‌های کلیدی: فساد اداری، عوامل بروز و کنترل، بخش آموزش و پرورش

مقدمه

بحث اصلی این مقاله، درباره عوامل موثر بر پیدایش و کنترل فساد اداری در نظام آموزش و پرورش است. فساد اداری بخشی از مجموعه مسایلی است که سازمان‌ها در دوره عمر خود ناگزیر آن را تجربه می‌نمایند. این مجموعه مسایل به معضلاتی اشاره دارد که عمدتاً ریشه‌های آن در خارج از سازمان قرار داشته ولی آثارشان، سازمان‌ها را متأثر می‌سازد. شاید بهترین روش برای مهار شیوع فساد اداری، شناسایی عوامل بروز آن و در نظر گرفتن راهکارهای کنترلی - نظارتی است. اما چنین اقدامی می‌بایست توأم با هم‌اندیشی، جامع‌نگری و قاطعیت اجرایی انجام شود. به عبارت دیگر، توجه به یک عامل فسادآور و پرهیز از سایر عوامل بروز فساد، عملاً ره به جایی نخواهد برد، بلکه باید با پدیده فساد اداری که ماهیتی کثیرالوجه دارد، به صورت سیستمی برخورد نمود و تمامی عواملی که بر شیوع آن دامن می‌زنند را شناسایی کرده و بلافاصله درصدد رفع آنها برآمد.

از طرفی، اهمیت و قداست بخش آموزش، موضوع بسیار مهمی است که بر ضرورت و لزوم تعجیل در انجام موارد فوق‌الذکر می‌افزاید زیرا بروز فساد توسط کارکنان اداری و احياناً معلمان و مدیران مدارس سبب می‌شود که دانش‌آموزان از معلمان و کارکنان که همواره آنها را روبروی خود می‌بینند الگوی منفی گرفته و در مراتب بالاتر به بیراهه و گمراهی کشانده شده و جامعه را از داشتن جوانانی که می‌توانند آینده‌ساز و رهگشای تعالی جامعه باشند، محروم و بی‌نصیب سازد.

تعریف فساد اداری

صحبت کردن درباره مفهوم فساد، مسئله‌ساز بوده و در ادبیات موضوعی این مفهوم، کمتر می‌توان شاهد اجماع و توافق صاحب‌نظران، محققان و دست‌اندرکاران اجرایی دولتی و غیردولتی پیرامون معنای دقیق آن بود [۳۳]. این تفاوت نظرات را تا حد زیادی می‌توان ناشی از نگرش‌ها و برداشت‌های متفاوت در فرهنگ‌ها و زمینه‌های متفاوت دانست [۲۳]. با این حال، تعاریف موجود فساد در ادبیات موضوعی را می‌توان در سه دسته اساسی جای داد: تعاریف مبتنی بر اداره (دفتر) عمومی، تعاریف مبتنی بر منفعت عامه، و تعاریف مبتنی بر بازار [۲۵، ۲۴، ۲۱]. تعاریف فساد از منظر اداره عمومی، بر تجاوز و تخطی از قوانین توسط مقامات دولتی تأکید داشته و از لحاظ ماهیتی، کاملاً قانونی و به دلیل سادگی، دارای

مزایای تحلیلی هستند. رایج‌ترین تعریف فساد از منظر اداره عمومی این است که فساد، رفتار برخاسته از وظایف رسمی یک عامل دولتی، به خاطر منفعت شخصی (اعم از پُست، پول، شهرت و غیره) است [۲۵].

تعاریف فساد بر مبنای منفعت عامه، بدنبال غلبه بر نقصان‌ها و کاستی‌های تعاریف مبتنی بر اداره عمومی بوده و فساد را چیزی متضاد با منفعت عموم جامعه می‌دانند. برجسته‌ترین تعریف فساد از این منظر، به کارل فردریش [۱۷]، باز می‌گردد:

می‌توان گفت انگاره فساد آنجا که مسئول انجام چیزهای خاص با توزیع پاداش‌های مالی و سایر موارد غیرقانونی مواجه گردد و بدینوسیله، منفعت باج‌دهنده و منفعت خود را دنبال کرده و به عموم و منافع آن آسیب برساند، وجود دارد.

نهایتاً، تعاریف فساد از منظر بازارگرایی، عمدتاً بر مدل‌های اصیل- و کیل (تسامحاً تئوری عاملیت) که از تئوری‌های اقتصادی مکتب نهادگرایی نوین مشتق شده‌اند، استوار هستند. بر این اساس، فساد در جایی به منصفه ظهور در می‌آید که منفعت اصیل مغایر با منفعت و کیل (عامل) بوده و اصیل نمی‌تواند کنترل کاملی بر افعال و کیل داشته باشد [۱۸].

از سوی دیگر، طبقه‌بندی‌های مختلفی برای پدیده فساد وجود دارد. برخی از صاحب‌نظران، فساد را به دو دسته تصادفی و تعمدی [۱۳، ۲۷] برخی به فساد فردی و گروهی [۱]؛ برخی به فساد کلان و خرد [۲۰] و برخی [۳۲، ۳۱، ۲۶، ۲۴، ۱۴، ۱۲] به فساد سیاسی، اداری، انتخاباتی، مالی و قانونی تقسیم می‌کنند. در این مقاله، به منظور دور نشدن از هدف اصلی مقاله، صرفاً به تبیین فساد اداری پرداخته می‌شود.

فساد اداری یا بوروکراتیک به رفتاری اطلاق می‌شود که ضمن آن، فرد به دلیل تحقق منافع شخصی و دست‌یابی به رفاه بیشتر و یا موقعیت بهتر، خارج از چارچوب رسمی وظایف یک نقش دولتی عمل می‌کند [۳۰]. فساد اداری از نظر نای [۲۸] رفتاری است که به دلیل جاه‌طلبی‌های شخصی، معرف انحراف از شیوه عادی انجام وظیفه بوده و به صورت تخلف از قوانین و مقررات و انجام دادن اعمالی از قبیل ارتشا، اختلاس و پارتی بازی و امثال آن تجلی می‌نماید.

هیدنهايمر، فساد اداری را به سه گروه سیاه، خاکستری و سفید تقسیم می‌کند [به نقل از مأخذ ۱۶]. منظور از فساد اداری سیاه، کارهایی است که از نظر توده‌ها و نخبگان سیاسی منفور بوده و عامل آن باید و حتماً تنبیه و مجازات شود. فساد اداری خاکستری، مترادف

کارهایی است که از نظر اکثر نخبگان سیاسی منفور است؛ لیکن توده‌های مردم در مورد آن بی تفاوت هستند. برای مثال، کوتاهی کارمندان در اجرای قوانینی که میان مردم از محبوبیت چندانی برخوردار نبوده و افرادی به غیر از نخبگان سیاسی به مفید بودن آنها معتقد نیستند، فساد از نوع خاکستری تلقی می‌شود. نهایتاً، فساد اداری سفید برابر با کارهای ظاهراً خلاف قانون است؛ اما اکثر اعضای جامعه (اعم از نخبگان سیاسی و توده مردم) آن را آن قدر مضر و با اهمیت نمی‌دانند که خواستار تنبیه و مجازات عامل آن باشند. به عنوان مثال، می‌توان به چشم پوشی از موارد نقص مقرراتی اشاره کرد که در اثر تغییرات اجتماعی و فرهنگی ضرورت خود را از دست داده اند [۷].

تأملی بر فساد در نظام آموزشی

در تمامی جوامع، نظام آموزش در زمره بزرگترین قسمت از بخش دولتی است که معمولاً حدود ۲۰ تا ۳۰ درصد از بودجه کل کشور را به خود اختصاص می‌دهد. این بخش با داشتن بالاترین سهم از منابع انسانی تحصیل کرده، حدود ۲۰ تا ۲۵ درصد از جمعیت جامعه را تحت پوشش دارد [۲۰]. علی‌رغم آرمان‌های متصور، در برخی از جوامع، بخش آموزش با مشکلاتی چون محدودیت‌های مالی؛ مدیریت ضعیف؛ کارایی کم؛ ائتلاف منابع؛ کیفیت پایین خدمات و مواردی از این قبیل دست و پنجه نرم می‌کند. این چالش‌ها سبب شده است که برخی از افراد، برای جبران مافات، دست به دامان فساد شده و ارزش‌های اخلاقی، اعتبار آموزش و اهمیت تربیت فرزندان جامعه را به ورطه فراموشی بسپارند. در عین حال، آموزش و پرورش یک بخش خاص بوده و نقش محوری در پیشگیری از بروز و گسترش فساد دارد و به نظر می‌رسد با بروز فساد در این بخش، ضرب‌المثل زیر مصداق پیدا کند: «هرچه بگندد نمکش می‌زنند؛ وای به روزی که بگندد نمک».

فساد در نظام آموزش، یک پدیده جهانی بوده [۱۵] و معانی زیادی از آن در میان صاحب‌نظران وجود دارد که عمدتاً حول تخطی از قوانین آموزشی و هنجارهای علمی و اخلاقی می‌چرخد. برای مثال، سید و بُروس [۲۹] فساد در نظام آموزشی را هرگونه «انجام یا عدم انجام» غیرقانونی می‌دانند که مستلزم استفاده از قدرت آموزشی برای منفعت شخصی، گروهی یا سازمانی است. هالاک و پویسون [۱۹] فساد در بخش آموزش را

استفاده «عادت گونه» از اداره دولتی یا عمومی برای منفعت شخصی که تأثیر قابل توجهی را بر قابلیت دسترسی و کیفیت خدمات آموزش و در نتیجه بر انصاف و برابری دارد، تعریف کرده اند. این تعریف دارای سه عنصر است: اولاً مبتنی بر تعریف معمول و عام فساد در بخش دولتی است؛ دوماً دامنه رفتارهای تحت موشکافی و بررسی را به رفتارهای مرتباً مشاهده شده (که مستقیماً از کژکارکردهای سیستم نشأت می گیرند) محدود می سازد (در واقع، این تعریف به رفتارهای منبعث از نگرش شخصی درباره انجام رفتارها کاری ندارد)؛ سوماً میان آن رفتارها و اثرات آنها بر سیستم (مثلاً کاهش منابع موجود، کاهش کیفیت، و توزیع نابرابر) ارتباط ایجاد می کند [۲۰].

برخی می پرسند آیا میان فساد در بخش آموزش و فساد در سایر بخش ها تفاوت وجود دارد؟ لازمه پاسخ دادن به این سوال، بذل توجه به پیامدهای فساد در بخش آموزش است. هالاک و پویسون در گزارش یونسکو [۲۰] می نویسند «به سه دلیل، بخش آموزش در برابر فساد آسیب پذیر است. اولاً این بخش، یک ساختار جذاب برای حمایت و پشتیبانی از احساسات بومی و ملی است؛ دوماً، تصمیمات مأخوذه در این بخش تأثیر چشمگیری بر معیشت و زندگی افراد دارد؛ و بالاخره، معمولاً بودجه مضاعفی به این بخش تخصیص داده می شود». بنابراین، توجه اساسی به شناسایی عوامل پیدایش و گسترش و نیز راهکارهای مهار فساد در بخش آموزش، ضرورتی اجتناب ناپذیر است زیرا فساد در نظام آموزش سبب بی اعتمادی مردم شده؛ کیفیت آموزش را بدتر از گذشته نموده؛ افراد نالایقی را برای آینده پرورش داده و ارزش های تحریف شده را به دانش آموزان و دانشجویان می آموزد. هزینه فساد زمانی در بالاترین حد است که کودکی به خاطر وجود فساد، به مدرسه نرود یا نخواهد درس بخواند. از طرفی، فساد با تخریب روح نخبه گرایی، سبب بی اعتمادی کارفرمایان و عموم به دانش و توان محصلان می گردد.

هینمان [۲۲] طبقه بندی جامعی از فساد در نظام آموزشی انجام داده و میان فساد در گزینش، اعطای مدرک، تدارکات، خلاف شغلی، و اموال و مالیات آموزشی تمایز ایجاد کرد. آلتیچ [۱۱] ضمن ایجاد تمایز میان فساد حرفه ای و فساد در امتحانات، می گوید فساد حرفه ای به فساد در زمینه استخدام و ترفیع اشاره داشته و فساد در امتحانات به پرداخت رشوه برای نمرات امتحانات و ثبت نام دلالت دارد. احمدوف و اکبروف [۱۰] با الگوگیری از هینمان [۲۲] و قرار دادن مصداقهای فساد مدارس در دو دسته خدماتی و علمی نگاره (۱)،

معتقدند فساد در آموزش، ماحصل تعاملات غیرقانونی و چند سویه میان دانش آموز، معلم و کارمند است.

نگاره ۱. انواع و مصداق‌های فساد در مدارس [۱۰]

نوع	مصداق فساد
فساد علمی	دانش آموز برای اخذ نمره قبولی، به معلم پول داده و معلم نیز بپذیرد.
	معلم جهت ثبت نام در کلاس خصوصی خود، دانش آموز را مردود کند.
	معلم، سوالات پایان ترم را به دانش آموز بفروشد.
فساد خدمات	مدیر با سفارش به تمامی معلمی، سبب افزایش معدل دانش آموز تنبل شود.
	کارمند، هنگام ثبت نام به علت ظرفیت محدود، پولی غیر از شهریه بگیرد.
	کتابدار در هنگام دیرکرد در تحویل کتاب، از دانش آموز پول اخاذی کند.
	مسئول چاپ و نشر، برای تکثیر جزوات رایگان، از دانش آموز پول بگیرد.

عوامل موثر بر فساد اداری

درباره عوامل موثر بر پیدایش و کنترل فساد اداری، دسته‌بندی‌های مختلفی صورت گرفته است. عمده عواملی که به شیوع و گسترش فساد در سازمان‌ها و نهادهای کشور دامن می‌زنند عبارتند از: سوء مدیریت؛ عدم شفافیت و پاسخگویی دولت در برابر عملکرد خود؛ مورد تهدید قرار گرفتن مبارزه گران با فساد؛ احساس بی‌عدالتی در ادارات دولت؛ نگرش مردم نسبت به فساد؛ ناکارآمدی دولت؛ قوانین ضعیف و دست و پا گیر (بوروکراسی اداری)؛ شرایط تورمی و عدم ثبات اقتصادی؛ افزایش تقاضا برای استخدام بی‌رویه [۱،۲،۳،۶،۹،۳۴،۳۵].

در گزارش سازمان بازرسی کل کشور [۴] با عنوان کج‌روی‌های اداری و مالی در دستگاه‌های مشمول بازرسی، عوامل دلایل ذیل به عنوان علل اصلی بروز تخلفات به‌دست آمد: ضعف مدیریت به دلیل نبود دانش شغلی و تخصصی؛ عدم احساس مسئولیت و سوء تدبیر؛ اعمال سلیقه و برداشت شخصی از ضوابط توسط مدیران؛ عدم اعمال نظارت و کنترل مستمر و همه‌جانبه درون سازمانی و برون سازمانی و یا نبود نظام نظارت و کنترل اثربخش در گردش امور مالی؛ عدم تناسب قوانین و مقررات حاکم بر دستگاه‌ها با شرایط اجتماعی؛ ضعف یا فقدان نظام آموزشی مؤثر و کارآمد؛ کم‌توجهی (یا بی‌توجهی) به انتصاب مدیران و کارکنان در مشاغل حساس؛ عدم تناسب تشکیلات با واقعیت‌ها و نیازهای موجود؛ کسب درآمد و منفعت شخصی؛ تفویض اختیار بیش از حد معمول و

خلاف قانون به مدیران؛ عدم برخورد مؤثر مدیران و مسئولان با متخلف و اغماض و چشم-پوشی بی‌مورد از تخلف و در نتیجه امکان تکرار آن؛ عدم توازن و تعادل بین حقوق و دستمزد کارکنان و مدیران با نرخ تورم و بی‌انگیزگی کارکنان.

سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور سابق (سازمان برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی فعلی) در سال ۱۳۸۰ مطالعه‌ای تحت عنوان «تدوین برنامه مبارزه با فساد و ارتقای سلامت در نظام اداری» را به انجام رسانید در گزارش آن، علل فساد اداری در ایران این‌گونه عنوان شدند: کلی و مبهم بودن قوانین؛ عدم تدوین آیین‌نامه‌های اجرایی مندرج در قانون در موعد مقرر؛ مبهم بودن وضعیت شرکت‌ها و مؤسسات دولتی و نیمه دولتی؛ عدم ضمانت اجرایی برای مبارزه با فساد؛ عدم هماهنگی لازم در ادامه مبارزه با فساد در انجام اصلاحات؛ عدم رعایت شایسته سالاری در انتصاب مدیران؛ تمرکز اداری و گستردگی حیطه نظارت و دخالت دولت؛ ضعف در نظارت بر عملکرد دولت توسط قوای دیگر و نهادهای مدنی و مشخص نبودن استانداردها و روش‌های ارائه خدمات دولتی به مردم.

هم‌چنین، در گزارش مذکور، روش‌های کنترل و کاهش فساد اداری این‌گونه ذکر شده است: مقررات‌زدایی؛ بالا بردن سطح آگاهی‌های عمومی؛ افزایش حس ملیت در تمام مردم به ویژه نسل جوان؛ اصلاح نظام اداری؛ تشویق کارکنان و شهروندان به ارسال اطلاعات و افشاگری؛ جلوگیری از فساد استخدامی؛ افزایش حقوق و مزایای کارکنان دولت؛ سیاست‌زدایی نظام اداری؛ آموزش مدیران دولتی؛ آزادی مطبوعات، نظارت عمومی بر دستگاه‌های دولتی؛ نظارت بر ثروت؛ مصرف و سطح زندگی کارکنان دولت؛ تشکیل سازمان‌های مستقل مبارزه با فساد [۵].

یونسکو [۲۰] در اقدامی قابل ملاحظه، یک مدل مفهومی را درباره عوامل موثر بر بروز فساد در بخش آموزش معرفی کرده است. این مدل مفهومی شامل سه بخش است: عوامل درونی، عوامل بیرونی، و عوامل چالشی. عوامل درونی در این مدل به ساختار تصمیم‌گیری و مدیریتی نظام آموزشی اشاره دارد که تأثیر مستقیمی بر بروز فساد در بخش آموزش دارد. مانند: فقدان هنجارها و مقررات شفاف؛ ایهام و گنگی رویه‌ها؛ قدرت انحصاری؛ فقدان هنجارهای حرفه‌ای و شغلی؛ حقوق پایین و نظام پاداش ضعیف؛ ظرفیت مدیریتی محدود؛ فقدان ظرفیت جذب؛ سیستم‌های حسابداری و مانیتورینگ ضعیف؛ فقدان کنترل و نظارت؛ فقدان سیستم مستقل تضمین کیفیت و اطلاع‌رسانی ضعیف به عموم.

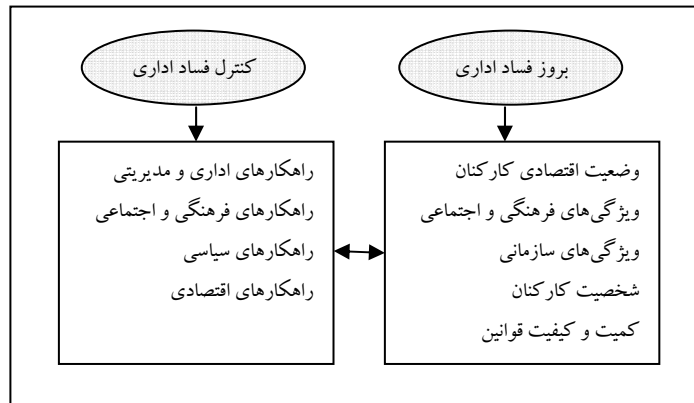
از طرفی، عوامل بیرونی، آنهایی هستند که در محل فعالیت بخش آموزش حضور داشته و تأثیرشان بر این بخش، حداقل به صورت غیرمستقیم است: مانند فقدان اراده و عزم سیاسی؛ ساختارهای اقتصادی، سیاسی و اجتماعی؛ تنزل ارزش‌های اخلاقی؛ حقوق پایین؛ قابلیت تعویض و اصطلاحاً «دور زدن» قوانین مالی؛ فقدان ممیزی بیرونی؛ عدم دسترسی به اطلاعات و رقابت شدید در بازار کار.

نهایتاً، برخی عوامل وجود دارند که حالتی مانند شمشیر دو لبه داشته و بخش آموزش را با چالش مواجه کرده‌اند. مانند: تمرکز زدایی؛ مدیریت مدرسه‌ای؛ خصوصی سازی؛ پیشرفت فن‌آوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی؛ جهانی شدن (برای عوامل درونی)؛ رویکردهای بهبود انعطاف‌پذیری و واکنش‌پذیری سازمانی و پشتوانه بودجه‌ای (برای عوامل بیرونی) [۲۰].

روش تحقیق

این تحقیق از نظر هدف، کاربردی و از نظر اجراء، تحلیلی-پیمایشی و از شاخه میدانی است. با توجه به مسأله تحقیق که شناسایی عوامل موثر بر پیدایش و کنترل فساد اداری است، فرضیه‌های اصلی این تحقیق عبارتند از: (۱) عوامل «وضع اقتصادی کارکنان، ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی، ویژگی‌های سازمانی، ویژگی‌های فردی و کمیت و کیفیت قوانین» بر پیدایش فساد اداری تأثیر دارند؛ (۲) راهکارهای مدیریتی، فرهنگی و اجتماعی، سیاسی و اقتصادی بر کنترل و مهار فساد اداری تأثیر دارند. البته، پیرامون اولویت و رتبه عوامل و راهکارها ترجیح داده شد که فرضیه‌ای ارائه نشود تا پس از انجام تحلیل، رتبه‌بندی و اولویت آنها معین گردد. بر اساس مطالعه آثار تحقیقاتی پیشین، یک مدل مفهومی مطابق نمودار (۱) تهیه گردید که متشکل از دو سطح به هم مرتبط می‌باشد. نحوه دستیابی به این مدل، به صورت الگوبرداری از دسته‌بندی موجود در تحقیق سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور [۵] و پایان‌نامه‌ای با عنوان «نقش فرهنگ سازمانی در پیشگیری از فساد اداری» [۸] و گنجاندن مولفه‌های سایر تحقیقات و مطالعات پیشین از جمله مدل یونسکو [۲۰] که خاص بخش آموزش معرفی شده، در درون این دسته‌بندی است.

جامعه آماری این تحقیق، ۲۲۰ تن از مدیران مدارس منطقه ۲ تهران (شهری) است. از آنجا که بررسی تمامی عناصر جامعه آماری به دلایلی چون وقت نداشتن، بی‌توجهی به تحقیقات دانشگاهی و غیره عملاً امکان‌پذیر نبود، با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس، نمونه‌ای به حجم ۱۳۵ انتخاب گردید که از این میان، داده‌های مربوط به ۱۰۴ نفر در فرایند تحلیل مدنظر قرار گرفتند. هم‌چنین برای گردآوری داده‌ها از پرسش‌نامه محقق ساخته استفاده گردید که مشتمل بر ۳۶ گزینه و ۹ بُعد (هر بُعد شامل ۴ گزینه)، دارای دو بخش عوامل مؤثر در بروز و گسترش فساد اداری و شیوه‌های کنترل فساد اداری است. از پاسخ‌دهندگان خواسته شد تا با مقیاس لیکرت (۵= کاملاً موافق؛ کاملاً مخالف=۱) به آیتیم‌ها پاسخ دهند. پایایی ابزار تحقیق نیز بر اساس ضریب آلفای کرونباخ، رقم گرد شده ۰/۸۲ به دست آمد.



نمودار ۱. مدل مفهومی تحقیق

آنالیز یافته‌های تحقیق

این قسمت مشتمل بر نتایج حاصل از کاربرد آزمون دو جمله‌ای، آزمون کای مربع و آزمون رتبه ای فریدمن برای تحلیل داده‌ها است. نظر به این که، داده‌های توصیفی اهمیتی را در این تحلیل نداشتند، از ذکر آنها خودداری می‌گردد. فقط همین بس که ۵۶ درصد مرد و ۴۴ درصد زن؛ ۵۳.۵ درصد دارای مدرک لیسانس؛ ۸۵.۵ درصد متأهل و ۸۲.۵ درصد دارای سنوات خدمت بالای بیست سال بودند. هم‌چنین، تحلیل آماری تک تک

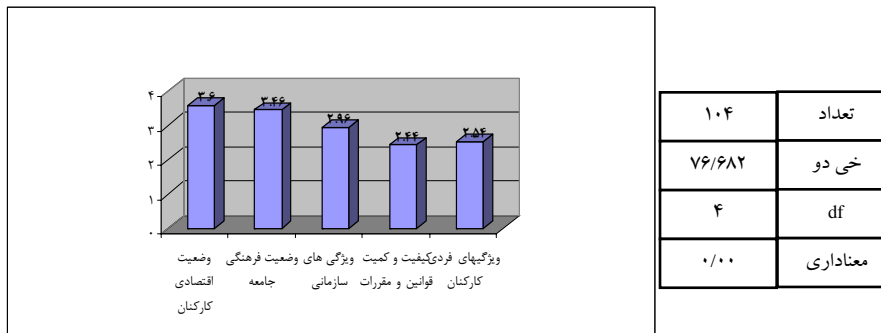
متغیرها (سطح سوم) نیز از این تحلیل حذف و تنها تحلیل آماری عوامل کلان (سطح دوم) آورده شد. نتایج آزمون دوجمله‌ای (نگاره ۲) نشان داد تمامی عوامل بروز و راهکارهای کنترلی از نظر مدیران، تأثیر بسزایی را بر فساد اداری در نظام آموزشی دارند.

نگاره ۲. نتایج آزمون دوجمله‌ای عوامل بروز و کنترل فساد اداری

sign	%	N	گروه	مولفه‌های اصلی	
۰.۰۰۳	۰.۱	۷	$3 \leq$	وضعیت اقتصادی	عوامل بروز فساد
	۰.۹	۹۷	$3 >$		
۰.۰۲۴	۰.۱	۱۰	$3 \leq$	ویژگیهای فرهنگی - جمعی	
	۰.۹	۹۴	$3 >$		
۰.۰۰۵	۰.۱	۱۳	$3 \leq$	ویژگیهای سازمانی	
	۰.۹	۹۱	$3 >$		
۰.۰۰۰	۰.۲	۲۱	$3 \leq$	شخصیت کارکنان	
	۰.۸	۸۳	$3 >$		
۰.۰۰۱	۰.۳	۳۰	$3 \leq$	کم و کیف قوانین	
	۰.۷	۷۴	$3 >$		
۰.۰۰۳	۰.۱	۱۵	$3 \leq$	راهکارهای مدیریتی	راهکار کنترل فساد
	۰.۹	۸۹			
۰.۰۰۰	۰.۲	۱۶		راهکارهای فرهنگی - جمعی	
	۰.۸	۸۸			
۰.۰۴۳	۰.۲	۲۱		راهکارهای سیاسی	
	۰.۸	۸۳			
۰.۰۰۷	۰.۴	۳۷		راهکارهای اقتصادی	
	۰.۶	۶۷			

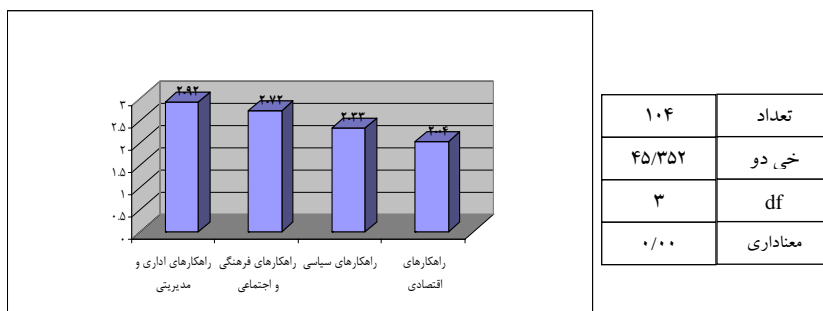
در زمینه رتبه‌بندی این عوامل و راهکارها، از تکنیک آنالیز واریانس فریدمن استفاده شد. با توجه به این که سطح معناداری (۰/۰۰) آزمون کای مربع (با مقدار ۷۶/۶۸۲) کمتر از سطح خطا (۰/۰۵) است، می‌توان گفت که عوامل دارای اولویتهای متفاوتی هستند که بیانگر درجه اهمیت آنهاست. چنانچه از نمودار (۲) مشخص است، شرایط اقتصادی کارکنان بیشترین و قوانین و مقررات کمترین تأثیر را در پیدایش و گسترش فساد اداری دارند. هم‌چنین، بررسی نتایج تک تک مولفه‌های پیدایش فساد اداری با استفاده از آزمون رتبه‌ای فریدمن، نشان می‌دهد که از میان ۲۰ سوال مختص به عوامل موثر بر پیدایش فساد

اداری، مولفه‌هایی چون عدم تناسب میان نرخ رشد تورم و نرخ رشد حقوق کارکنان (رتبه ۱۳/۴۴۶)، فقدان وجدان کاری (رتبه ۱۳/۱۷۹) و درجه خویشتاوندسالاری (رتبه ۱۲/۸۵۴) بیشترین تأثیر را بر بروز و شیوع فساد اداری در مدارس آموزش و پرورش داشته و سایر مولفه‌ها در رتبه‌های پایین تری قرار گرفته‌اند.



نمودار ۲. آماره و رتبه بندی عوامل موثر بر پیدایش فساد اداری

به‌علاوه، نتایج رتبه‌بندی راهکارهای کنترل فساد در نمودار (۳) آورده شده است. با توجه به این که سطح معناداری (۰/۰۰) آزمون کای مربع (با مقدار ۴۵/۳۵۲) کمتر از سطح خطا (۰/۰۵) است، می‌توان گفت که راهکارها دارای اولویت‌های متفاوتی هستند که حکایت از درجه اهمیت آنها دارد. نتایج رتبه‌بندی راهکارهای کنترل و مهار فساد اداری نشان می‌دهد که راهکارهای اداری و مدیریتی در صدر قرار گرفته و راهکارهای اقتصادی در پایین‌ترین سطح قرار دارند. هم‌چنین، بررسی نتایج تک تک مولفه‌های کنترل فساد اداری با استفاده از سوالات ۲۱ تا ۳۶ پرسش‌نامه، حاکی از آن است که قوانین و مقررات کارآمد (رتبه ۱۰/۱۶)، اصلاحات ساختاری (رتبه ۹/۸۷۸) و افزایش حقوق و مزایای جنبی کارکنان (رتبه ۹/۶۳۱) مؤثرترین شیوه‌های کنترل و کاهش فساد اداری در مدارس آموزش و پرورش هستند و سایر روش‌ها در رتبه‌های پایین قرار گرفته‌اند.



نمودار ۳. آماره و رتبه بندی راهکارهای کنترل فساد اداری

نتیجه گیری و پیشنهادات

این تحقیق به دنبال شناسایی و اولویت بندی عوامل موثر بر بروز، گسترش و مهار فساد اداری در مدارس آموزش و پرورش بود. بر اساس الگوبرداری از تحقیقات مشابه پیشین، چنین فرض شد که پنج عامل اصلی «وضعیت اقتصادی کارکنان، ویژگی های فرهنگی و اجتماعی، ویژگی های سازمانی، ویژگی های فردی کارکنان و کمیت و کیفیت قوانین و مقررات» در بروز و گسترش فساد اداری نقش قابل توجهی دارند. نتایج تحقیق حکایت از آن دارد که کلیه عوامل مذکور در بخش آموزش و پرورش معنادار بوده و بر پیدایش فساد اداری تأثیر دارند. هم چنین، نتایج رتبه بندی و اولویت گذاری این عوامل نشان می دهد که مسایل اقتصادی کارکنان (اعم از تناسب نرخ رشد تورم و نرخ رشد حقوق، فقدان مزایای جانبی برای کارکنان، احساس نابرابری و بی عدالتی اقتصادی و نحوه توزیع ثروت در جامعه) بیشترین تأثیر را بر بروز و پیدایش فساد اداری داشته و نیازمند بیشترین بذل توجه از سوی دست اندرکاران امر هستند. سایر عوامل موثر بر بروز فساد اداری، در مراتب بعدی جای می گیرند. نکته قابل توجه این که، کمیت و کیفیت قوانین و مقررات بر فساد تأثیر داشته لیکن، از نظر مدیران مدارس مذکور دارای کمترین تأثیر از نظر رتبه بندی بوده و این بدان معنا نیست که این عامل دارای اهمیت نمی باشد؛ بلکه در این نظرسنجی، چنین رتبه ای کسب کرده است. در مجموع، نتایج این بررسی بیانگر آن است که تنگناهای اقتصادی کارکنان، ویژگی های فرهنگی و اجتماعی حاکم بر جامعه، نواقص و کاستی های سیستم های سازمانی، ویژگی های شخصی کارکنان و نهایتاً ناکارآمدی قوانین و مقررات،

به ترتیب، از جمله عوامل موثر در بروز و پیدایش فساد اداری در مدارس آموزش و پرورش هستند.

در راستای شناسایی راهکارهای کنترل و مهار فساد اداری، چنین فرض شد که «مکانیسم‌های اداری و مدیریتی، فرهنگی و اجتماعی، اقتصادی و سیاسی بر کنترل و کاهش فساد اداری تأثیر می‌گذارند که نتایج آزمون دوجمله‌ای، بر مناسب بودن این راهکارها مٌهر تأیید زد. هم‌چنین، نتایج اولویت‌گذاری راهکارها نشان می‌دهد که راهکارهای اداری و مدیریتی نظیر آموزش مدیران، اصلاحات ساختاری، کنترل و پایش عملکرد و قوانین و مقررات، بیشترین تأثیر را بر کنترل و کاهش فساد اداری دارند. نکته قابل توجه و چشم‌گیر، این که راهکارهای اقتصادی در عین این که بر کنترل و مهار فساد اداری تأثیر دارند، لیکن در این نظرسنجی، کمترین رتبه و اهمیت را به خود اختصاص داده‌اند. روی هم رفته، یافته‌های این تحقیق حاکی از آن است که راهکارهای اداری و مدیریتی، راهکارهای فرهنگی و اجتماعی، راهکارهای سیاسی و راهکارهای اقتصادی، به ترتیب، بر کنترل و کاهش فساد اداری در مدارس آموزش و پرورش تأثیر دارند.

در رابطه با تطابق دستاوردهای این تحقیق با تحقیقات مشابه، می‌توان چنین اظهار کرد: با توجه به این که کلیه عوامل و مولفه‌ها از درون مطالعات مشابه استخراج (و دسته‌بندی) و همگی (غیر از دو مولفه مقررات زدایی و خصوصی سازی در دسته راهکارهای اقتصادی) تأیید شدند، لذا نتایج تحقیق با نتایج سایر تحقیقات مشابه [۴،۵،۶،۸،۲۰] همسو بوده و بر نتایج آنها صحه می‌گذارد. البته، وجه تمایز این تحقیق با تحقیقات پیشین [غیر از ۸،۵] مطالعه همزمان عوامل پیدایش و عوامل کنترل فساد اداری و نیز بررسی آنها در دو سطح مولفه و عامل کل است. مضمون اصلی تحقیق حاضر برای مدیران و مقامات نظام آموزش، این است که به دلایل فرهنگی - اجتماعی - شخصی و ... نمی‌توان از افرادی که مرتکب فساد شده‌اند دلایل ارتکاب فساد را جویا شد اما با نظرسنجی از افراد و آگاهی از عوامل موثر بر فساد در نظام آموزشی، می‌توان پیش از حادثه، درصدد پیشگیری برآمد و راهکارهایی برای زدودن زمینه‌های فساد اداری از نظام آموزش تدوین نمود. در تحقیق حاضر، دو محدودیت مهم و قابل توجه وجود داشت. محدودیت اول مربوط به تعداد نمونه و محدودیت دوم مربوط به تفاوت‌های فردی و فرهنگی است که هر دو، تعمیم‌پذیری دستاوردها و یافته‌ها را قدری دشوار می‌نماید. در مورد محدودیت دوم، باید اشاره کرد که

افرادی از فرهنگ‌های متفاوت و با ویژگی‌های فردی مختلف ممکن است برداشت‌های متفاوتی از دلایل بروز، و راهکارهای کنترل فساد اداری در نظام آموزشی داشته باشند. لذا برای تحقیقات آتی پیشنهاد می‌شود اولاً دسته‌بندی‌های دیگری از عوامل موثر بر بروز و کنترل فساد صورت پذیرد؛ ثانیاً ضمن افزایش حجم نمونه، ملاحظات فرهنگی و تفاوت‌های فردی (مثلاً انتخاب نمونه‌ای از مناطق شمال و جنوب تهران) نیز در بررسی‌ها گنجانده شوند تا بدین وسیله قابلیت تعمیم یافته‌ها بالا رود. هم‌چنین، شناسایی نقاط آسیب‌پذیری بخش آموزش در برابر فساد اداری و بررسی پیامدهای فساد در نظام آموزشی می‌تواند بر ضرورت و اهمیت رسیدگی به این پدیده شوم بیافزاید.

منابع

۱. ربیعی علی (۱۳۸۳). "زنده باد فساد: جامعه‌شناسی سیاسی فساد در دولت‌های جهان سوم"، چاپ سوم، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی: صص ۱۳۲-۱۸.
۲. رسولی رضا (۱۳۸۴). "نقش بانک جهانی در مبارزه با فساد"، فصلنامه تحول اداری، دوره هشتم، شماره ۵۰، تهران: ترجمان سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور.
۳. رهبر فرهاد، میرزاوند فضل‌الله، زال‌پور غلامرضا (۱۳۷۸). "بازشناسی عارضه فساد مالی"، جلد دوم، تهران: جهاد دانشگاهی دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران، ص ۴۴.
۴. سازمان بازرسی کل کشور (۱۳۷۹). کج‌روی‌های اداری و مالی در دستگاه‌های مشمول بازرسی، برگرفته از سایت www.sokhango.net/index.php
۵. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۸۰). "برنامه مبارزه با فساد و ارتقای سلامت در نظام اداری"، تهران: انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
۶. عباس‌زادگان سیدمحمد (۱۳۸۴). "مدیریت بر سازمان‌های ناآرام"، تهران: نشر کویر.
۷. فرج‌پور مجید (۱۳۸۳). "فقر، فساد، تبعیض؛ موانع توسعه در ایران، تهران"، انتشارات مؤسسه فرهنگی رسا.
۸. محمودی مهدی (۱۳۸۲). "بررسی نقش فرهنگ سازمانی در پیشگیری از فساد اداری"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد: دانشگاه شهید بهشتی.

۹. هییود پل، "فساد سیاسی"، ترجمه محمد طاهری و میرقاسم بنی‌هاشمی (۱۳۸۱)، چاپ اول، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی غیر انتفاعی: صص ۳۲-۱۷.
10. Ahmadov, I. & Akbarov, E. (2005). Taxonomy of Corruption in Higher Education System of Azerbaijan, Available at: www.iaea2007.tqdk.gov.az.
 11. Altbach, P. (2004): "The Question of Corruption in Academy", *International Higher Education*, 34, 7-8.
 12. Andvig, J.C et.al (2000). "Research on Corruption", Michelson Institute and Norwegian Institute of International Affairs.
 13. Carvajal, R (1999). "Large Scale Corruption: Definitions", *Causes and Cures, Systemic Practice and Action Research*, 12 (4): 335-53.
 14. Chapman, D. (2004). "The Sectoral Dimensions of Corruption: Education. In B. Spector (Ed.)", *Fighting Corruption in Developing Countries*, Bloomfield, CT: Kumarian.
 15. Chronicle, T (2002). "Corruption Plagues Academe Around the World", *The Chronicle of Higher Education*.
 16. Collier, M (2002). "Explaining Corruption: an Institutional Choice Approach". *Crime, Law & Social Change*, 38: pp. 1-32.
 17. Friedrich, C (1972). "The Pathology of Politics", Harper & Row, NY.
 18. Goldsmith, A (1999). "Slapping the Grasping Hand: Correlates of Political Corruption in Emerging Markets", *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 58, No.4, pp. 866-883.
 19. Hallack J and Poisson, M (2002). "Ethics and Corruption in Education", *Policy Forum*, No.15.
 20. Hallack, J & Poisson, M. (2007). "Corrupt Schools, Corrupt Universities", *International Institute for Educational Planning*, in UNESCO.
 21. Heidenheimer, A (1970). *Political Corruption*, Basingstoke, Holt, Rinehart and winston.
 22. Heyneman, S.P (2004). "Education and Corruption", *International Journal of Educational Development*, 24(6), 637-648.
 23. Johnston, M (1996). *Public Officials, Private Interests and Sustainable Democracy*, Prepared for a Conference on Corruption in the World Economy, Institute for International Economics, Washington.

24. Liiv, M.L. (2004). the Causes of Administrative Corruption, Dissertation for MS in Public Administration, Tartu.
25. Meny, Y. and De sousa, L. (2001): "Corruption: Political and Public Aspects", International Encyclopedia of Social and Behavioral Science, 2824-2830.
26. Mohabbat Khan, M. (2001): Political and Administrative Corruption: Concepts, Comparative Experiments and Bangladesh Case, a Paper Prepared for Transparency International-Bangladesh Chapter, by Source: <http://www.ti-bangladesh.org/> Accessed on 11/29/2004.
27. Nielsen, R.P (2003). "Corruption Networks and Implication for Ethical Corruption Reform", Journal of Business Ethics, 42, 125-149.
28. Nye, J (1967). "Corruption and Political Development: a Cost-Benefit Analysis", American Political Science Review, 61(2), pp. 417-427.
29. Sayed, T; and Bruce, D (1998). "Police Corruption: Towards a Working Definition", African Security Review, Vol.7, No.1, Retrieved 7/26/2001:www.iss.co.za/Pubs/ASR/7.1/Sayed%20&%20Bruce.html
30. Scott, J (2003). Comparative Political Corruption, Prentice Hall Inc.
31. Tanzi, V (1998). "Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope, and Cases", IMF-Staff Papers, 45(4).
32. Wade, R. (1982): "The System of Administrative and Political Corruption", Journal of Development Studies.
33. Waite, D and Allen, D (2003). "Corruption and Abuse of Power in Educational Administration", the Urban Review, 35(4), pp. 281-296.
34. www.Transparencyinternationalorganization.Org.
35. www.wikipedia.com/corruption.